

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ticaret İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalara Dair Bibliyometrik Bir İnceleme

Derya Demir¹

Özet

1980’li yıllardan sonra küreselleşmedeki artışla birlikte hem doğrudan yabancı yatırım akışlarında hem de uluslararası ticarete yaşanan eş zamanlı artışlar, ikisi arasındaki ilişkinin dikkat çekmesine yol açmıştır. Bunun yanı sıra birçok ülke doğrudan yabancı yatırımın potansiyel yararlarının farkına vararak yatırım çekmek amacıyla giderek daha fazla rekabet etmeye başlamış ve özellikle gelişmekte olan ülkeler ihracatı artırmada araç olarak gördükleri doğrudan yabancı yatırımlar için önemli teşvikler sunmuşlardır. Ancak, doğrudan yabancı yatırımın ihracat üzerindeki etkilerine ilişkin yapılan çalışmalarda çok farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların bibliyometrik bir analizini yapmaktır. Bu çalışmada, tarama ve bibliyometrik analiz teknikleri uygulanmıştır. Literatürde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dış ticaret üzerindeki etkilerine ilişkin ya da karşılıklı nedensellik ilişkisine göre toplam 107 çalışma yapılmıştır. En fazla ülke bazında çalışma yapılmış olup, toplam içindeki payı yaklaşık yüzde 39’dur.

1. Giriş

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile ihracat arasındaki ilişkiye dair en eski teoriler, Heckscher-Ohlin Samuelson teorik çerçevesine dayanmaktadır (Jones ve Dei, 1983; Kojima, 1975). Bu çerçeveye dayanan ilk teorilerden biri, faktör hareketsizliği varsayımını gevşeten Mundell (1957) tarafından geliştirilmiştir. Bu teori, uluslararası faktör hareketinin uluslararası ticaretin yerini aldığını öne sürmektedir. Ev sahibi ülke perspektifinden yapılan analiz, sermaye girişinin ev sahibi ülkenin üretim olanakları sınırını genişlettiğini, üretim ve tüketim

1 Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Reşadiye Meslek Yüksekokulu, derya.demir@gop.edu.tr, 0000 0002 7355 1757

denge noktalarını değiştirdiğini ve ev sahibi ülkenin ihracatının daralmasına yol açtığını göstermektedir. Ancak Schmitz ve Helmberger (1970), birincil ürünler söz konusu olduğunda, ülkelerdeki aynı teknoloji ve talep varsayımı gevşetildiğinde, faktör hareketliliği ile uluslararası ticaretin tamamlayıcı hale geldiğini bulmuşlardır. Bu durum, doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişlerinin ev sahibi ülkenin ihracatını artırdığı anlamına gelmektedir (Kastratovic, 2020).

Kojima (1973, 1975, 1982), Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisine dayanarak farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu yaklaşıma göre, DYY akışının, yatırımın menşe ülkesinin karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu ve ev sahibi ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sektörleri hedeflemesi durumunda, ev sahibi ülke ihracatında bir artışa yol açmaktadır. Aksi durumda, değişkenler arasında ikame edici bir ilişki oluşmakta ve ev sahibi ülkenin ihracatında bir azalma gözlemlenmektedir.

1980'li yıllarda “yeni ticaret teorisi” olarak adlandırılan ve ölçek ekonomilerini, ürün farklılaşmasını ve eksik rekabeti dikkate alan bir literatür akımı oluşmuştur (Helpman ve Krugman, 1987; Krugman, 1980). DYY ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen yeni ticaret teorisi modelleri, yatay, dikey ve karmaşık DYY modelleri olmak üzere üç ana kategoriye ayrılabilir. Bütün bu model grupları, DYY'nin ev sahibi ve ana ülke ihracatı üzerindeki etkilerini tanımlamak için kullanılabilir (Moosa, 2002; Yokota ve Tomohara, 2009; Kastratovic, 2020).

Yatay DYY modelleri, çokuluslu şirketlerin faaliyetleri ile uluslararası ticaret arasındaki etkileşimi analiz ederken, ulaşım maliyetlerini ve tek bir ürünün var olduğunu varsaymaktadır. Markusen (1984), uluslararası ticaret teorisine çok uluslu şirket kavramını tanıtan ilk modellerden birini geliştirmiştir. Bu modelde çok uluslu şirketlerin bilgi sermayesini koruma motivasyonu içselleştirme ile açıklanmaktadır. Modeldeki içselleştirmenin rolü Ethier ve Markusen (1996) tarafından daha da genişletilmiştir. Bu modeller, ev sahibi ülke ihracat etkilerini doğrudan tanımlamasa da, çok uluslu şirketlerin iştiraklerinin ihracat için üretimi organize etmek yerine ev sahibi ülke pazarında satış yaptığını vurgulamaktadır. Bu durum, yatay DYY akışının ev sahibi ülke ihracatını etkilemediği anlamına gelmektedir. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, yatay DYY modelleri, küresel DYY ile uluslararası ticaret akışları arasındaki ilişkinin bir ikame olduğunu göstermektedir (Moosa, 2002).

Teorik çerçeve, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dış ticaret üzerinde dolaylı ve dolaysız etkileri söz konusu olabildiğini, olumlu ya da olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabileceğini vurgulamaktadır. Literatürdeki çalışmalarda incelenen döneme, ülke veya bölgeye ya da gelişme durumuna göre farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Uygulanan yöntemler ise zaman serisi

analizleri ve panel veri analizlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmanın amacı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların bibliyometrik bir analizini yapmaktır. Bu çalışmada, tarama ve bibliyometrik analiz teknikleri uygulanmıştır. Tarama tekniği, veri toplama amacıyla incelenecek alanla ilgili mevcut belgelerin ve kayıtların düzenli bir şekilde gözden geçirilmesidir. Bibliyometri, kitaplar ve diğer bilimsel iletişim araçlarının matematiksel ve istatistiksel tekniklerle analiz edilmesi olarak tanımlanabilir (Barış ve Uyan, 2023: 96; Pritchard, 1969: 348-349). Bibliyometrik analiz içeren çalışmalar, betimleyici ya da değerlendirmeci olabilir. Betimleyici çalışmalarda, belirli bir alandaki bilimsel yayınların sayısı, yayın yılları, ülkeler gibi boyutlar karşılaştırılarak verimlilikleri ölçülmeye çalışılır (Ukşul, 2016: 14). Bu çalışmada konuya ilişkin araştırmalar önce örnekleme göre ve yayınlandığı yıla göre sınıflandırılmıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde ise ülke ve Türkiye bazlı çalışmalar sonuçları bakımından incelenmiş, daha sonra bölgesel düzeyde yapılan çalışmalar, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre yapılan çalışmalar ve belirli sektörlere odaklanan çalışmalar sonuçları bakımından irdelenmiştir.

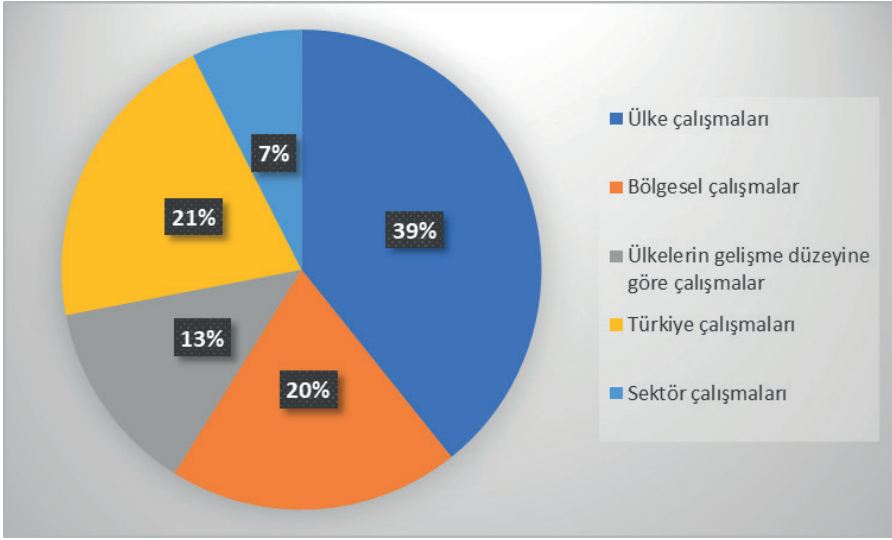
2. Çalışmaların Örneklem Grubuna Göre Sınıflandırılması

Literatürde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dış ticaret üzerindeki etkilerine ilişkin ya da karşılıklı nedensellik ilişkisine göre toplam 107 çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar örneklem grubuna göre incelendiğinde ülke bazında yapılan çalışma sayısı 42, Türkiye için yapılan çalışmaların sayısı 22'dir. Diğer çalışmalardan 21'i bölgesel çalışma olup, 14 çalışma da ülkelerin gelişme düzeyine göre yapılan çalışmalardır. Belirli sektörlere odaklanarak yapılan çalışma sayısı ise 8'dir (Tablo 1).

Tablo 1. Örneklemeye göre çalışmalar

Kapsam	Sayı	Kapsam	Sayı
Ülke çalışmaları	42	Ülkelerin gelişme düzeyine göre çalışmalar	14
Bölgesel çalışmalar	21	Türkiye çalışmaları	22
Sektör çalışmaları	8	Toplam	107

Şekil 1'de örnekleme göre yapılan çalışmaların toplam içindeki payları görülmektedir. En fazla ülke bazında çalışma yapılmış olup, toplam içindeki payı yaklaşık yüzde 39'dur. İkinci sırada yüzde 21 ile Türkiye üzerine yapılan çalışmalar gelmektedir.



Şekil 1. Örneklemeye Göre Çalışmaların Toplam İçindeki Payı

Bölgesel çalışmaların payı yüzde 20 iken, örneklemin gelişme düzeyine göre yapılan çalışmaların payı yüzde 13, sektör odaklı çalışmaların payı ise yüzde 7'dir.

Tablo 2'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile dış ticaret ilişkisine dair yapılan çalışmaların yayın yıllarına göre dağılımı görülmektedir. Yapılan çalışmaların özellikle 2010-2020 yılları arasında yoğunlaştığı görülmektedir. 2010-2020 döneminde konuya ilişkin 56 çalışma yapılmıştır. 1970-1990 döneminde yapılan çalışma sayısı sadece 11 iken, 2000-2010 arası çalışma sayısı 26'dır. 2020'li yıllarda ise bu sayı 14 olup son çalışma 2024 yılında yapılmıştır.

Tablo 2. Yayımlı Yılma Göre Çalışmalar

Sayı	1970-1980-1990	2000'li yıllar	2010'lu yıllar	2010'lu yıllar	2020'li yıllar
1	Loo (1977)-Kanada	Sharma (2000)-Hindistan	Yılmaz (2010)-Türkiye	Shamim vd. (2016)-Pakistan	Jana (2020)-Hindistan
2	Hood ve Young (1979)-GÜ	Zhang ve Song (2000)-Çin	İbrahimova (2010)-bölgesel	Özbostancı (2016)-bölgesel	Kotil (2020)-Türkiye
3	Lipsey ve Weiss (1981)-sektörel	Clausing (2000)-GOÜ	Bozdağhoğlu (2010)-Türkiye	Tapşın (2016)-Türkiye	Çelik vd. (2020)-GÜ
4	Chou (1988)-Tayvan	Zhang ve Felmingham (2001)-Çin	Gorokhov (2011)-Çin	Mitic vd. (2016)-bölgesel	Bari (2021)-bölgesel
5	O'Sullivan (1993)-İrlanda	Blonigen (2001)-sektörel	Enimola (2011)-Nijerya	Selimi vd. (2016)-bölgesel	Uğur (2021)-GOÜ-GÜ
6	Lin (1995)-bölgesel	Marchant vd. (2002)-sektörel	Njong ve Raymond (2011)-Kamerun	Mahmoodi ve Mahmoodi (2016)-GÜ	Gebremariam ve Ying (2022)-Etiyopya
7	Kojima (1995)-bölgesel	Lopez (2005)-Meksika	Delice ve Birol (2011)-Türkiye	Ersay vd. (2017)-Rusya	Uğur ve Taş (2022)-Türkiye
8	Brouthers vd. (1996)-GÜ-GOÜ	Zhang (2005)-Çin	Temiz ve Gökmen (2011)-Türkiye	Li vd. (2017a)-Çin	Feride ve Kanat (2022)-Türkiye
9	Seo (1997)-Güney Kore	Şen ve Karagöz (2005)-Türkiye	Ahmed vd. (2011)-bölgesel	Li vd. (2017b)-Çin	Şeker ve Akpolat (2022)-Türkiye
10	Leichenko ve Erikson (1997)-ABD	Faeth (2006)-Avustralya	Harding ve Javorcik (2011)-GOÜ	Matlasedi ve Nanywa (2017)-Güney Afrika	Aztimur ve Kaya (2022)-Türkiye
11	Pain ve Wakelin (1998)-GÜ	Xuan vd. (2006)-Vietnam	Göçer vd. (2012)-Türkiye	Magalhaes ve Africano (2017)-Portekiz	Sahoo ve Dash (2022)-GOÜ-GÜ
12		Zhang (2006)-Çin	Tekin (2012)-GOÜ	Mijiyawa (2017)-bölgesel	Calal vd. (2023)-Azerbaycan
13		Hsiao ve Hsiao (2006)-bölgesel	Bayar (2013)-Türkiye	Acaravcı ve Akyol (2017)-Türkiye	Güzel ve Tünsoy (2023)-bölgesel
14		Pramadhani vd. (2007)-Endonezya	Khalil (2013)-Pakistan	Terzi ve Pata (2017)-Türkiye	Özmerdivanlı ve Akgün (2024)-sektörel
15		Lee (2007)-Tayvan	Clipa vd. (2013)-Romanya	Doğanay ve Değer (2017)-sektörel	
16		Kutan ve Vuksic (2007)-bölgesel	Barua (2013)-Hindistan	Samantha ve Liu (2018)-Sri Lanka	
17		Zhu ve Jeon (2007)-bölgesel	Bhatt (2013a)-Çin	Sultanuzzaman vd. (2018)-Sri Lanka	
18		Kueh vd. (2007)-bölgesel	Bhatt (2013b)-Sri Lanka	Gökçe (2018)-bölgesel	
19		Majeed ve Ahmad (2007)-GOÜ	Shawa		

23		Uddin ve Habib (2009)-Bangladeş	Rahmaddi ve Ichihashi (2013)-sektörel	Canpolat (2019)-bölgesel	
24		Altıntaş (2009)-Türkiye	Öğüt vd. (2014)-Türkiye	Akman (2019)-Türkiye	
25		Temiz ve Gökmen (2009)-Türkiye	Alecemi vd. (2015)-Pakistan	Yurt (2019)-bölgesel	
26		Karagöz ve Karagöz (2009)-Türkiye	Koç (2015)-Türkiye	Gamariel ve Have (2019)-bölgesel	
27			Bouras ve Raggad (2015)-GOÜ	Halbayev (2019)-bölgesel	
28			Chakraborty vd. (2016)-Hindistan	Xiong ve Sun (2019)-GOÜ	

Ülke bazında yapılan çalışmalarda Amerika kıtasından az sayıda ülke kapsam olarak ele alınmıştır (ABD, Kanada, Meksika). Avrupa kıtasından ele alınan ülkeler İrlanda, Portekiz, Romanya ve Hırvatistan olarak sayılabilir. Asya kıtasında bulunan birçok ülke de konuya ilişkin yapılan çalışmalar arasında yer almaktadır. Tablo 2’de DYY ile dış ticaret ilişkisinin araştırıldığı ülkeler gösterilmiştir. Çin 8 defa, Hindistan 5 defa, Tayvan 4 defa, Pakistan 3 defa, Güney Kore 3 defa, Vietnam 2 defa, Sri Lanka 2 defa, Hırvatistan, Hong-Kong-Makao, Kanada, İrlanda, ABD, Meksika, Avustralya, Endonezya, Bangladeş, Nijerya, Kamerun, Romanya, Tanzanya, Portekiz, Ürdün, Azerbaycan bir defa çalışılmıştır.

Tablo 2. En Fazla Çalışılan Ülkeler

27 defa çalışılan ülke	8 defa çalışılan ülke	5 defa çalışılan ülke	4 defa çalışılan ülke	3 defa çalışılan ülke	2 defa çalışılan ülkeler	1 defa çalışılan ülkeler
Türkiye	Çin	Hindistan	Tayvan	Pakistan	Vietnam Sri Lanka Güney Kore	Kanada, ABD, Meksika İrlanda, Portekiz, Romanya Avustralya, Hırvatistan Endonezya, Bangladeş, Nijerya, Kamerun, Tanzanya, Hong-Kong-Makao Ürdün, Azerbaycan

3. Ülke Bazlı Çalışmaların Sonuçları Bakımından İncelenmesi

Zhang ve Song (2000), 1986-1997 döneminde, Çin’in 28 bölgesi için yaptığı çalışmada bölgelere bir dönem önce gelen DYY’deki yüzde 1’lik bir artışın bir sonraki dönem imalat sanayi ihracatını yüzde 0.29 arttırdığını

ortaya koymuştur. Zhang ve Felmingham (2001) da 1986-1999 yıllarını kapsayan çalışmasında Çin'de DYY ile ihracat arasında karşılıklı nedensellik olduğunu göstermiştir. Zhang (2005) 1980-2004 döneminde Çin için yaptığı çalışmada DYY girişlerinin Çin'in ihracatını olumlu etkilediği bulunmuştur. Zhang (2006), 1986-1997 yılları arasında Çin'deki eyaletler için panel veri analizi kullanmış ve içeriye yönelik DYY girişlerinin eyaletlerden gelen imalat sanayi ihracatını artırmaya yardımcı olduğunu bulmuştur. Bhatt (2013a) 1978-2009, Çin'de DYY yüzde 1 oranında arttığında ihracatın da yüzde 0,04 arttığı bulgusuna ulaşmıştır. Li vd. (2017), 1994-2014 döneminde Çin'e giren DYY'nin ihracat üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu göstermiştir. Gu vd.'nin (2008) bulguları 1995-2005 yılları arasında Çin'de DYY girişlerinin ihracatı arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Sektörel açıdan ise DYY girişinin 14 sektörden 13'ünde ihracatı arttırdığı ortaya konulmuştur. Gorokhov (2011), Çin'in 29 bölgesinde DYY'lerin Çin'in ihracatı üzerinde 1986-2009 dönemindeki etkisinin negatif, 2001-2009 dönemindeki etkisinin pozitif olduğu tespit edilmiştir.

Barua (2013), 2000-2012 dönemi için Hindistan'da DYY, GSYİH ve ihracat için bir eş bütünleşme analizi yapmış ve üç değişken arasında pozitif bir korelasyon olduğunu göstermiştir. Sultan (2013), 1980'den 2010'a kadar Hindistan'daki DYY ile ihracat arasındaki bağlantıyı araştırmış, kısa ve uzun vadede DYY'nin ihracatın nedeni olmadığı sonucuna varmıştır. Chakraborty vd. (2016), 1990Q1-2016Q4 döneminde Hindistan'da ihracattan DYY girişlerine doğru tek yönlü nedensellik bulmuştur. Sharma (2000), 1970-1988 döneminde, Hindistan'da DYY'lerin ihracat üzerindeki etkisi anlamsız bulunmuştur. Jana (2020), Hindistan'da DYY ile ihracat arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Çalışma, DYY'nin ülkedeki ihracatın teşvikinde sadece kısa dönemde önemli bir rol oynadığını göstermiştir.

Chou (1988) bulgularına göre Japon ve ABD DYY'ları Tayvan'da ihracatı arttırmaktadır. Seo (1997), 1952-1994 döneminde Güney Kore'de herhangi bir nedensellik bulunamamıştır. Tayvan'da ise DYY'nin ihracata neden olduğu bulunmuştur. Lee (2007), 1952-2005 ve 1966-2005 dönemleri itibarıyla Tayvan'a giren DYY'ların ihracatı olumlu etkilediği bulunmuştur. ABD ve Japonya'dan giren DYY'ların ise Tayvan'ın ABD ve Japonya'ya ihracatını pozitif etkilemediği bulunmuştur.

Khalil (2013), 1971-2009 dönemi verileriyle Pakistan'da DYY'nin kısa vadede ihracata etkisi olmadığı, ancak uzun vadede olumlu etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir. Aleemi vd. (2015), 1973-2008 yılları arasında Pakistan'da DYY'da yüzde 1 oranında bir artış sonucunda ihracatın yaklaşık yüzde 0,47 arttığı sonucuna varılmıştır. Shamim vd. (2016), Pakistan'da yabancı

sermaye girişlerinin kısa ve uzun vadede ihracatı olumlu bir şekilde etkilediğini bulmuştur. Samantha ve Liu (2018), 1980-2016 yılları arasında DYY girişlerinin Sri Lanka'dan ihracatı olumlu etkileyip etkilemediğini incelemiştir. Ampirik sonuç, yabancı sermaye girişlerinin kısa vadede veya uzun vadede ihracat üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Sultanuzzaman vd. (2018), 1980'den 2016'ya kadar Sri Lanka'da DYY, ekonomik büyüme ve ihracat arasındaki uzun vadeli ve kısa vadeli bağlantıyı analiz etmiştir. DYY ile ihracat arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu doğrulamıştır. Dolayısıyla, DYY girişlerindeki bir artış, Sri Lanka'nın ihracatını azaltacaktır. Bhatt (2013b) tarafından yapılan çalışmada 1990-2008 arasında Vietnam'da DYY'deki yüzde 1'lik bir artış olduğunda ihracatın yüzde 0,25 arttığı tespit edilmiştir. Xuan vd. (2006), 1990-2004 yılları arasında Vietnam'a yapılan DYY'ın Vietnam'ın yatırımcı ülkelere yaptığı ihracatı yüzde 0.25 arttırdığını ortaya koymuştur. Ersoy vd. (2017), Rusya için yaptıkları çalışmada 1996Q1-2016Q4 döneminde DYY'ın ihracatın nedeni olduğunu bulmuşlardır. Calal ve diğerleri'nin (2023) çalışmasında, 1993-2021 döneminde Azerbaycan'da granger nedensellik testinin sonuçları, DYY'dan ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir. Pramadhani vd. (2007), 1990-2004 yılları arasında Endonezya için yapılan çalışma, yabancı yatırım ile ihracat arasında iki yönlü nedensel bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Uddin ve Habib (2009), Bangladeş'te yabancı sermaye ile ihracat arasında olumlu bir eş bütünleşme ilişkisi olduğunu göstermiştir. Mukhtarov vd. (2019), Ürdün'de ihracat üzerindeki DYY'ın etkisini incelemek için DYY'ın ihracat üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğunu bulmuştur. Çalışma, DYY'da yüzde birlik bir artışın ihracatı yüzde 0,13 oranında artırdığını göstermiştir.

Enimola (2011), 1970 ve 2008 yılları arasında eş bütünleşme analizi ile Nijerya'da DYY'ın ihracatı olumlu etkilediğini bulmuştur. Njong ve Raymond (2011) 1980-2003, Kamerun'da DYY girişlerinde yüzde 1 artış olduğunda, ihracatın yüzde 9 arttığı bulgusuna ulaşmıştır. Shawa ve Shen (2013), 1980-2012 yılları arasında Tanzanya'da DYY artışlarının ihracatı arttırdığını göstermiştir. Matlasedi ve Ncanywa (2017), 1970-2015 döneminde Güney Afrika'da DYY girişlerindeki yüzde 10 oranında bir artışın ihracatı yüzde 0,4 arttırdığını ortaya koymuştur. Gebremariam ve Ying (2022), 1992'den 2018'e kadar Etiyopya'daki ihracat üzerinde DYY'ın etkisini araştırmış, DYY ile ihracat arasında önemsiz bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

O'Sullivan (1993), 1960-1980 döneminde bir önceki dönem DYY'ın, İrlanda'da mal ihracatını artırdığını ortaya koymuştur. Leichenko ve Erikson (1997), ABD'nin 48 eyaletinde 1980-1991 döneminde DYY'ın imalat sanayi ihracatını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Lopez (2005), bulgularına göre 1970-2000 döneminde Meksika'da DYY ile ihracat arasında karşılıklı nedensellik

söz konusudur. Loo (1977) tarafından yapılan 1948-1966 dönemini kapsayan çalışmaya göre Kanada’da DYY girişi ihracatı azaltmaktadır. Faeth (2006), 1985Q3-2002Q2 dönemi için Avustralya’da DYY girişlerinin Avustralya’nın ihracat artış hızını azalttığını tespit etmiştir. Clipa vd. (2013) 1991-2010, Romanya’da DYY’deki 1 birim artış olduğunda, sonraki dönem ihracatı 0.41 birim artmaktadır. Magalhaes ve Africano (2017) çalışmasında 2000-2013 döneminde Portekiz’e 27 ülkeden gelen DYY’nin ihracata etkisinin anlamsız olduğu bulunmuştur. Kersan-Skabi ve Zubin (2009), Hırvatistan’daki DYY’ların ihracatı etkilediğine dair herhangi bir kanıt bulamamıştır.

4. Türkiye Bazlı Çalışmaların Sonuçları Bakımından İncelenmesi

Türkiye’yi örneklem alan çalışmalardan bazılarında DYY ile dış ticaret arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Örneğin, Şen ve Karagöz (2005), 1994 Q2-2004 Q4 dönemi için çeyreklik verilerle yaptığı çalışma sonucuna göre DYY’nin ihracata etkisinin olmadığı bulunmuştur. Karagöz ve Karagöz (2009), Türkiye için 1991 Q1-2003 Q2 dönemi çeyreklik verilerle yaptığı çalışma sonucunda DYY’lardaki bir artışın ihracat üzerindeki etkisinin anlamsız olduğu, DYY’dan ihracata doğru nedensellik olmadığı ortaya çıkmıştır. Temiz ve Gökmen (2009)’in elde ettiği bulgular 1991-2008 döneminde Türkiye’de DYY’ların ihracatı artırıcı olmadığını göstermiştir. Yılmaz (2010), Türkiye’de 1991 Q1- 2007 Q3 döneminde DYY ile ihracatın birbirinin nedeni olmadığını bulmuştur. Temiz ve Gökmen (2011) çalışmasında da 1991-2010 yılları arasında Türkiye için DYY’lar ile ihracat arasında bir tamamlayıcılık olmadığı görülmüştür. Bayar (2013) 1974-2011 döneminde Türkiye’de DYY’nin ihracatın nedeni olmadığı bulunmuştur.

Acaravcı ve Akyol (2017) da 1998 Q1-2015 Q3 (çeyreklik) dönemi için yaptığı Granger Nedensellik ve Johansen Eş bütünleşme Testi sonuçlarına göre, DYY ve ihracat arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Kotil (2020), 2003-2019 döneminde DYY’lar, ihracat ve ithalat arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu dönem, Türkiye’de dış ticarete serbestliğin arttığı ve DYY’lar için yasal düzenlemelerin yapıldığı bir süreçtir. Elde edilen bulgular, ihracat ile ithalat arasında güçlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Ancak, DYY’ların beklenildiği gibi ihracat ve ithalat üzerinde önemli bir etkisi olmadığı saptanmıştır.

Türkiye’yi örneklem alan çalışmalardan bazılarında ise DYY ile dış ticaret arasında olumlu bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Örneğin, Altıntaş (2009), Türkiye için 1996 Q1-2007 Q2 (çeyreklik) döneminde Johansen-Jelius Eş bütünleşme Testi ve Granger Nedensellik testi yaptığı çalışmasında uzun vadede ithalat artışının DYY girişinin arttırdığı, DYY girişi artışının ise

ihracatın arttırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Bozdağlıoğlu (2010), 1992 Ocak-2009 Temmuz döneminde Türkiye'ye gelen DYY'larla Türkiye'nin ihracat performansı arasında olumlu bir ilişki olduğunu gözlemlemiştir. Bir başka çalışma da Delice ve Birol (2011), Türkiye'de DYY ile dış ticaret bilançosu arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi ile araştırdığı çalışmadır. Bu çalışmada 1992-2001 döneminde ihracat ile DYY arasında eş bütünleşme olduğu, ancak kısa ve uzun dönemde ikisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. 2002-2011 döneminde de eş bütünleşme olduğu, kısa ve uzun dönemde anlamlı ilişki bulunduğu, DYY'ın ihracatı olumlu etkilediği, üç dönemde de ithalat ile DYY arasında eş bütünleşme olmadığı ortaya konulmuştur. Göçer vd. (2012) 2000-2010 yılları arasında Sınır Testi Yaklaşımına Dayalı ARDL, Granger Nedensellik, Engle Granger ve Johansen Eş bütünleşme testleri sonucunda DYY'daki yüzde 10'luk bir artışın, ihracatı yüzde 1,4 arttırdığı bulgusuna ulaşmıştır.

Öğüt vd. (2014), Türkiye için 1992 Ocak-2014 Mayıs döneminde Johansen Eş bütünleşme Testi, Varyans Ayrıştırması ve Etki Tepki Fonksiyonu ile DYY girişlerinin ihracatı arttırdığını göstermiştir.

Türkiye verileriyle yapılan bir başka çalışma da Koç'un (2015), 2007-2014 dönemi için yaptığı çalışmadır. Bu çalışmada Toda-Yamamoto Nedensellik testi yapılmış, DYY'ın ihracatın nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tapşın (2016) da 1974-2011 yılları arasında Türkiye'de Granger nedensellik ile DYY girişlerinin ihracatı arttırdığını bulmuştur. Terzi ve Pata (2017) 1982-2011 dönemi yıllık verileriyle ihracattan DYY girişlerine doğru tek yönlü nedensellik bulunduğunu göstermiştir. Karimov (2019) da 1974'ten 2017'ye kadar Türkiye'deki ticaret üzerindeki DYY etkisini incelemiştir. Bulgular, ihracattan DYY'lara doğru tek yönlü bir nedensellik ve incelenen değişkenler arasında eş bütünleşmenin varlığını göstermiştir.

Akman (2019), Türkiye'de Ocak 2005-Ağustos 2018 arasında ARDL Sınır testi ile DYY girişindeki yüzde 100'lük bir artışın, ihracatı yüzde 39 arttırdığını tespit etmiştir. Uğur ve Taş (2022), 1980-2019 döneminde Türkiye için DYY girişlerinin ihracat üzerindeki etkisini analiz ettiği çalışmanın sonucu elde edilen bulgular, DYY girişlerinin ihracata pozitif etkisi olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, Türkiye'de DYY girişlerinin kaynak arayışı hedefli (dikey) ve ihracatı arttırdığını ortaya koymaktadır. Türkiye, nitelikli ve ucuz işgücüne sahip olması, yabancı yatırımcılar açısından vergi ve teşvik uygulamalarının uygun olması sebebiyle ihracata dönük dikey DYY için caziptir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Avrupa, Orta Doğu ve Orta Asya'yı birleştiren stratejik konumu, AB ile gümrük birliği içerisinde bulunması ve çok sayıda ülke ile arasında

serbest ticaret anlaşması bulunması da ihracat platformu olan DYY girişlerini sağlamaktadır.

Güncel araştırmalardan Feride ve Kanat (2022), Türkiye’de DYY ile dış ticaret arasında bir bağlantı olup olmadığını belirlemek amacıyla ihracat ve ithalatın DYY ile olan ilişkisini, hem genel hem de sektörel düzeyde incelenmiştir. Analizlerde ADF ve PP birim kök testleri, Johansen eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Araştırma, 2005:Q1 ile 2021:Q4 arasındaki dönemi kapsayan üç aylık verilerle gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, DYY ile dış ticaret arasında bir eş bütünleşme ilişkisi bulunduğunu göstermektedir. Nedensellik analizleri ise, toplam ihracatın toplam DYY’ler üzerindeki etkisinin yanı sıra, hizmet sektörü ihracatının da hizmet sektöründeki DYY’ler üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, hizmet sektöründe ithalat ile GSYİH arasında ve GSYİH ile DYY’ler arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Şeker ve Akpolat (2022), Türkiye için DYY ile ihracat ve ithalat arasındaki ilişki 1990-2020 dönemini kapsayan veriler kullanılarak incelenmiş, ihracatın ve ithalatın DYY’nin nedeni olduğu tespit edilmiştir. Aztimur ve Kaya (2022) da diğer çalışmalara benzer sonuçlara ulaşmıştır. Türkiye’de 1970-2019 yılları arasında DYY’lar ile ihracat arasındaki eş bütünleşme ilişkisi, Fourier SHIN testi kullanılarak değerlendirilmiş ve eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. DOLS tahmin modeli ile elde edilen bulgulara göre, DYY’lardaki yüzde 1 oranında bir artışın, ihracatı yaklaşık yüzde 0.67 oranında artırdığı belirlenmiştir.

5. Bölgesel Çalışmaların Sonuçları Bakımından İncelenmesi

Kojima (1995) 1966-1982 yılları arasında ASEAN ülkeleri ile yeni sanayileşmiş 4 Asya ülkesi verilerini kullanarak Japonya’dan bu ülkelere DYY girişleri sonucunda ev sahibi ülkenin ihracatının arttığını göstermiştir. ABD’den giren DYY’ların ise iç pazara yönelik olması sebebiyle ev sahibi ülke ihracatını arttırmadığı tespit edilmiştir. Lin (1995) de araştırmasını ASEAN ülkeleri kapsamında yapmıştır. Araştırma bulguları 1981-1992 döneminde Tayvan’dan bu ülkelere DYY girişinin bu ülkelerin Tayvan’a ihracatlarını arttırdığı yönündedir. Kueh vd. (2007) ayrıca eş bütünleşme analizi kullanarak ASEAN-5 ekonomileri için yabancı yatırım ve ticaret arasındaki bağlantıları incelemiştir. Çalışmada yapılan ampirik değerlendirme, DYY ve ihracatın kısa vadede birbirinin tamamlayıcısı, uzun vadede ise birbirinin ikamesi olarak hareket ettiğini ortaya koymuştur.

Kutan ve Vuksic (2007), 1996-2004 döneminde 12 merkezi ve doğu Avrupa ülkesi için DYY’nin 12 ülkede de doğrudan etkilerle ihracatı arttırdığını, 8 ülkede ise dolaylı etkilerle arttırdığını bulmuştur. Zhu ve Jeon (2007)

tarafından yapılan bir diğer çalışma ise, OECD ülkelerinde DYY'ın ihracatla nasıl ilişkili olduğuna odaklanmıştır. Çalışmalarında, 1981'den 1998'e kadar 22 OECD ülkesinden oluşan bir örneklem için eş bütünleşme analizi yapılmış ve DYY'ın bu ülkeler arasında ikili ticareti tamamladığını bulmuşlardır. Mitic vd. (2016), 1998-2013 yılları arasında 11 Avrupa geçiş ekonomisinde DYY ile toplam mal ihracatı arasındaki korelasyonun anlamlı olduğunu bulmuştur. Selimi ve diğerlerinin (2016) 1996-2013 döneminde 8 Güney Doğu Avrupa ülkesi için yaptığı panel veri analizi ile Batı Balkan ülkelerindeki DYY ile ihracat arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Bulgular, Batı Balkan ülkelerine ilişkin ihracat üzerinde DYY sonuçlarının olumlu olduğunu doğrulamıştır. Yurt (2019) da 1990-2018 dönemi için 12 Avrupa Birliği ülkesini içeren çalışmasında DYY girişindeki bir birimlik bir artışın, bu ülkelerin ihracatını 0.089 birim arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Avrupa'da bulunan ülkeler için yapılan çalışmalarının hepsinin sonucu DYY girişlerinin ihracatı olumlu etkilediği yönündedir. Ibrahimova (2010) ise 1995-2008 yılları arasında Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi olan ülkelere DYY girişlerinin ihracatı olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Afrika bölgesi kapsamında yapılan çalışmaların sonuçları DYY'ların ihracatı olumlu etkilediği yönündedir. Örneğin, Ahmed vd. (2011), yaptığı çalışmada Sahra Altı Afrika bölgesinden seçilmiş bir grup ülkenin verilerini kullanarak yabancı yatırım ile ihracat arasında karşılıklı nedensellik olabileceğini bulmuştur. Mijiyawa (2017) da benzer şekilde 1970-2009, döneminde 53 Afrika ülkesinde DYY'nin Afrika ülkelerinde ihracatı arttırdığı bulgusunu elde etmiştir. Gamariel ve Have (2019) tarafından yapılan bir çalışma da yabancı yatırımın Sahra Altı Afrika ekonomilerinin ihracat rekabet gücüne etkisini incelemiştir. Çalışmada DYY'ın ihracat rekabet gücünü pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği gösterilmiştir. GOÜ'lerden 19 Asya ekonomisi için yapılan bir çalışmanın sonuçları da benzer şekildedir. Arslan vd. (2018) 1980-2015 dönemi verileriyle 12 Asya ülkesinde DYY girişlerinin ihracatın nedeni olduğu bulunmuştur. Hsiao ve Hsiao (2006), Çin, Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur, Malezya, Filipinler ve Tayland için 1986-2004 verileriyle yaptığı çalışma sonuçları DYY'nin GSMH'yı doğrudan etkilediğini, ihracat geliri artışı yoluyla da dolaylı olarak etkilediğini göstermektedir.

Literatürde BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) veya BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ile Türkiye'yi örneklem grubu olarak alan çalışmalar da yapılmıştır. Özbostancı (2016) 1995-2014 dönemi verileriyle BRIC ve Türkiye'yi ele aldığı çalışmasında DYY ile ihracat arasında uzun dönem için bir eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı bulunmuştur. Çin, Rusya ve Hindistan'da DYY'nin ihracata olumlu etkileri belirlenmiştir. Ancak Brezilya ve Türkiye'de DYY artışının ihracatı etkilemediği ortaya çıkmıştır. Gökçe

(2018), 1990-2016 yılları arasında araştırma bulguları DYY'lardaki artışın ihracat üzerindeki etkisinin anlamsız olduğunu göstermiştir. Ülkeler açısından yapılan incelemede, Çin'deki DYY stoku artışının sonucunda ihracatın arttığı bulunmuştur. Brezilya'da katsayının anlamsız olduğu, Türkiye ve Rusya'da DYY stoku artışının ihracatı azalttığı bulunmuştur.

Sezer (2018), 1992-2017 dönemi BRICS ve Türkiye verilerini kullanarak yaptığı panel nedensellik analizi DYY ve ihracatın birbirinin nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır. Canpolat'ın (2019) aynı örneklem grubu için 2005-2017 yılları arasında yaptığı çalışmanın sonuçları 1 birimlik DYY girişinin Brezilya ve Çin'de ihracatı arttırdığı yönündedir. Hindistan, Rusya, Güney Afrika ve Türkiye'de DYY girişlerinin ihracata etkisi anlamsız bulunmuştur. Ancak Güzel ve Tünsoy'un (2023) elde ettiği sonuçlar, DYY'ın yatırım yapılan ülkenin ihracat ve ithalat hacmini olumlu etkilediğini göstermiştir.

Halbayev (2019) 1995-2017 yılları verileriyle Orta Asya'da yer alan ülkeleri incelediği çalışmada DYY girişindeki yüzde birlik bir artışın, ihracatı yüzde 0.10 arttırdığı bulgusuna ulaşmıştır.

Bari'nin (2021), 1979-2019 dönemi için Hindistan, Çin, Meksika, Brezilya, Endonezya ve Türkiye'yi kapsayan örneklem grubunda DYY'ın ihracata ve ithalata etkisini incelediği çalışmada gizli eş bütünleşme ve asimetric nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonuçları, örneklem ülkelerde DYY ile ihracat arasında uzun vadeli bir ilişki olduğunu doğrulamaktadır. Buna göre, DYY'lar bu ekonomilerin üretim yapılarını değiştirerek ihracat performanslarını artırmaktadır. Diğer yandan, ihracattaki artış, bu ülkelerin gelir ve istihdamına olumlu katkıda bulunmaktadır. İhracat ve ithalatın uzun vadede birlikte hareket etmesi (artış ve azalış yönünde), ihracatın aynı zamanda ithalatı da yönlendirdiği anlamına gelmektedir. Bunun nedeni, yükselen piyasa ekonomilerinde üretimin ithal ara mallar ve girdi mallarına olan bağımlılığıdır. Bu ülkelerde yüksek teknoloji ve yüksek katma değerli bir üretim sürecinin olmadığı belirtilebilir. Esas olarak, çok uluslu şirketlerin üretim süreçlerinin tedarik zincirinde yer almaktadırlar. Bu durum, bu ülkelerin ucuz ve eğitilmiş işgücü nedeniyle tercih edildiğini doğrulamaktadır. Aynı zamanda doğal kaynaklar açısından zengin olan bu ülkelerin, bu kaynakları işleme ve satma konusunda başarılı oldukları söylenemez. DYY ve ihracat arasında asimetric bir ilişkinin varlığı bu gerçeği doğrulamaktadır. Bu ülkelerden DYY çıkışı, bu ülkelerin ihracatında bir düşüşe neden olmaktadır.

6. Ülkelerin Gelişme Düzeyine Göre Yapılan Çalışmaların İncelenmesi

Gelişmiş ülkeler ve GOÜ'leri araştırma kapsamına alan Hood ve Young (1979), 1960'larda gelişmiş ekonomilerde DYY'nin imalat sanayii ihracatına etkisinin GOÜ'lerden daha fazla olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Brouthers vd. (1996) ise 1988-1991 döneminde 20 gelişmiş ülke ve 71 GOÜ için yaptığı analizde, DYY'ın GOÜ'lerde ihracatı arttırdığı, gelişmiş ülkelerde ise ihracata etkisinin önemsiz olduğu bulgusunu elde etmiştir. Pain ve Wakelin (1998), 11 gelişmiş ülkede 1971-1992 yılları arasında DYY çıkışlarının ticareti olumsuz, DYY girişlerinin ise ticareti olumlu etkilediğini bulmuşlardır. Clausen (2000), 1977-1994 yılları arasında ABD'den dışarı DYY çıkışlarının 29 farklı ülkenin ihracat performansı üzerindeki etkilerini incelemiş ve DYY'ın bu ülkelerden yapılan ihracatı olumlu etkilediğini ortaya koymuştur. Majeed ve Ahmad (2007) 1970-2004 dönemini ve 49 GOÜ'yi içeren çalışmada DYY girişlerinin ihracatı arttırdığı; ihracattaki artışın da DYY girişini arttırdığını göstermiştir.

Harding ve Javorcik (2011), 1984-2001 yılları arasında 105 farklı ülkeden alınan verileri kullanarak, DYY'ların (ihracat birim değerleri üzerinden ölçülen) ihracat kalitesi üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yüksek gelirli ülkeler için sonuçlarda belirsizlikler olsa da, DYY'ın GOÜ'lerde ihracat kalitesini iyileştirdiğini ortaya koymuştur. Tekin (2012), 1970-2009 döneminde 18 az gelişmiş ülkeyi incelediği çalışmada Konya Panel Granger nedensellik analizi yapmıştır. Elde edilen bulgulara göre Benin, Çad, Haiti, Moritanya, Nijer, Togo ve Yemen'de DYY'den ihracata yönelik nedensellik mevcut iken; Haiti, Madagaskar, Moritanya, Malavi, Ruanda, Senegal ve Zambiya da ihracat DYY'ın nedenidir.

Çetin ve Şeker (2013), 8 GOÜ ekonomisini, 1980-2009 dönemi için ele aldığı çalışmada bazı ülkelerde DYY'ların ihracatı olumlu etkilediği bulunmuştur. Bouras ve Raggad (2015) da 1988-2012 yılları arasında on farklı ekonomi için yabancı sermaye girişi ile ihracat arasında tamamlayıcı bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Sabit etkili bir panel modeli ve ayrıştırılmış sektörel veriler kullanmış ve DYY'ın çeşitli sektörlerden ihracatı teşvik ettiğini bulmuşlardır.

Mahmoodi ve Mahmoodi (2016) tarafından yapılan bir diğer çalışma, nedensel ilişkinin kısa vadede Avrupa ülkeleri için yabancı yatırımdan ihracata doğru olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık, nedensellik uzun vadede her iki GOÜ grubu için ihracattan yabancı yatırıma doğru çıkmıştır. Benzer şekilde, Xiong ve Sun (2019), 2001-2006 dönemi için 140 farklı ülkeyi kapsayan bir grupta ihracat ve DYY arasındaki bağlantıyı araştırmıştır. Çalışma, seçilmiş

bir ekonomi örneği için yabancı yatırım ile ihracat arasındaki tamamlayıcılığı raporlamak için artırılmış çekim modelleri kullanmıştır. Ancak, etki gelişmiş gelişmiş ülke çiftleri için gelişmiş-gelişmiş veya gelişmekte olan-GOÜ çiftlerine göre daha belirgin olduğunu göstermiştir.

Çelik vd. (2020), 1992-2018 dönemi verileriyle G-8 ülkelerinde DYY'de meydana gelen yüzde 1 oranındaki artışın ihracatı yüzde 0.0113 arttırdığı sonucunu elde etmiştir. Ülkelerden açısından ise, DYY'da yüzde 1 artış olduğunda ihracatın Kanada, Fransa ve Rusya'da arttığı ancak Almanya'da azaldığı görülmüştür. İtalya, Japonya, İngiltere ve ABD için anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. Uğur (2021), 1994-2017 döneminde G-20'nin gelişmiş ülkeleri ve GOÜ'ler açısından DYY girişlerinin ihracat üzerindeki etkisini araştırmıştır. 10 GOÜ ve 9 gelişmiş ekonomi için yapılan analiz sonuçları, gelişmiş ülkelerde DYY'nin ihracatı etkilemediğini, GOÜ'lerde ise, DYY girişlerinin ihracatı olumlu etkilediğini göstermektedir.

Sahoo ve Dash (2022), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ihracat üzerindeki etkisini 2000-2017 dönemi için araştırmıştır. Çalışma 93 GOÜ'ler; düşük-düşük ve orta gelirli-GOÜ'ler şeklinde üç gruba ayrılarak analize dâhil edilmiştir. Çalışmanın bulguları, DYY'ların GOÜ'lerden gelen ihracatı tamamladığını, ancak bu etkilerin büyüklüğünün örneklem ülkeleri arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. DYY'ların etkisi, GOÜ'ler için en etkili, düşük gelirli ülkeler için ise en az etkili bulunmuştur. Ayrıca, panel nedensellik testleri, GOÜ'lerin tüm panelleri için DYY ve ihracat arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur; bu da DYY ve ihracatın bu ülkelerde birbirini karşılıklı olarak desteklediği anlamına gelmektedir.

Gelişmiş ülkelere yapılan DYY'lar genelde yatay (iç pazar amaçlı) olup ihracatı etkilememekte, GOÜ'lere yapılan DYY'lar ise kaynak arayışında olan (dikey), ihracat platformu DYY olup ihracatı artırmaktadır. Gelişmiş ülkeler yüksek kişi başına düşen gelirleri ile pazar arayışında olan (yatay) yatırımları çekmektedir. GOÜ'ler ise düşük işgücü ücretlerine, ucuz ham madde kaynaklarına sahip oldukları için ihracatı artırıcı dikey DYY'lar için cazip ülkelerdir. Bunların yanı sıra bu ülkelerde yabancı yatırımcılar için uygun vergi ve teşvik uygulamaları ile bazıları için büyük pazarlara yakın olma da bir avantajdır. Ayrıca GOÜ'lerin bazıları büyük pazarlara yakın olup önemli ekonomik entegrasyonlara da üyedirler. Bundan dolayı ihracat platformu DYY girişleri için cazip ülkelerdir. GOÜ'lerde DYY'lerin bir bölümünün motivasyonlarının, montaj sanayi yatırımları, ucuz işgücü, düşük ulaşım maliyetleri olduğu şeklinde yorumlanabilir (Çelik vd. 2020).

7. Sektör Düzeyinde Yapılan Çalışmaların İncelenmesi

Literatürdeki çalışmaların bir kısmı dış ticaretin veya ihracatın belirli sektörlerine odaklanılarak yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri Gökmen ve Turen'in (2013), yüksek teknoloji ihracatına yol açan faktörleri belirlemek için 1995-2010 yıllarını ve 15 AB ülkesini kapsayan çalışmasıdır. Çalışma, DYY'ların bu ülkelerden yüksek teknolojili malların ihracatını teşvik eden teknoloji transferlerine yol açtığını doğrulamıştır. Birçok çalışma, DYY'ların sektör düzeyinde ihracat üzerindeki etkisini de incelemiştir. Konuyla ilgili en eski çalışmalardan birinde, Lipsey ve Weiss (1981), 14 farklı ülke için sektör bazında ihracat ile DYY arasındaki bağlantıları incelemiş ve ikisi arasında pozitif bir ilişki olduğunu belgelemişlerdir. Buna karşılık, Blonigen (2001), ABD'deki çok uluslu şirketlerin üretimi ile Japonya'ya yapılan ihracat arasındaki hem ikame hem de tamamlayıcı etkileri göstermek için Japon otomobil parçaları endüstrisine odaklanmıştır. Marchant ve diğerleri (2002), ABD'den gelen DYY'ların 1989-1999 yılları arasında Doğu Asya ekonomilerine yönelik gıda işleme endüstrisi ihracatı üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada ABD'den gelen DYY'ların Doğu Asya ülkelerine yapılan ihracatı tamamladığı doğrulanmıştır. Ev sahibi ülke etkilerine gelince, Wong ve Tang (2007), Malezya'nın önde gelen elektronik ihracatlarını incelemiş ve bu ihracatlar için DYY'ların olumlu etkileri olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca, Rahmaddi ve Ichihashi (2013), 1990-2008 yılları arasında Endonezya'daki imalat sanayi ihracat yapısına DYY'ların katkısını incelemiştir.

Doğanay ve Değer (2017), 1996-2014 dönemi dikkate alarak, 21 yükselen piyasa ekonomisi için panel veri eş bütünleşme analizleri ile DYY-ihracat ilişkisini imalat sanayi ihracatı açısından da araştırmıştır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan test sonuçlarına göre sadece imalat sanayi ihracatı ile DYY arasında uzun dönemli ve anlamlı ilişkiler mevcuttur. Elde edilen bu sonuçlar, yükselen piyasa ekonomilerinde DYY'ların, pazara yönelik olmaktan ziyade hammadde ve işgücü gibi üretim kaynağı arama amaçlı olduklarını göstermektedir.

Bir diğer çalışmada Özmerdivanlı ve Akgün (2024), DYY, ekonomik büyüme ve yüksek teknolojili ürün ihracatı arasındaki ilişkiyi G20 ülkeleri ve 2010-2021 dönemi için araştırmıştır. Panel nedensellik analizi yapılan çalışmada ülke düzeyinde söz konusu değişkenler arasında nedensellik bulunduğu ancak nedenselliğin yönünün ülkeye göre değiştiği sonucuna ulaşılmıştır. Panel düzeyinde ulaşılan sonuçlar ise DYY, ekonomik büyüme ve yüksek teknolojili ürün ihracatı arasında karşılıklı nedensellik bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Kastratovic'in (2020) elde ettiği bulgulara göre GOÜ'lerde DYY'dan ihracata pozitif bir etki tespit edilmiştir. DYY'ın ihracata etkisinde ekonomik kalkınma düzeyi önemli bir etkidir. Bazı durumlarda negatif etki ortaya

çıkmasının sebebi yatay DYY veya söz konusu dönemin siyasi istikrarsızlığı olabilir. DYY'ın ev sahibi ülke ihracatı üzerindeki etkisi zamanla değişebilir, bu da giderek artan küreselleşme ve üretim sistemlerinin karmaşıklığını yansıtabilir, GOÜ'lerin sanayileşme stratejisindeki değişimi ve DYY'a yönelik tutumlarındaki değişimi yansıtabilir. Bu çalışmada tek tek ülkeler veya benzer ekonomik-politik özelliklere sahip ülkelere oluşan nispeten homojen örneklemeler kullanılabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca, nitelikli işgücüne sahip olmayan, kısıtlayıcı ticaret politikaları olan, altyapısı gelişmemiş ülkelere yapılan yabancı yatırımların ihracat artışına yol açmayabileceği vurgulanmaktadır.

Şen (2018), DYY girişlerinin genel olarak ihracatı arttırdığını belirtmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelere olan DYY girişlerinin iç pazar amaçlı (yatay) olduğu ve ihracatı etkilemediğini, GOÜ'lere olan DYY girişlerinin ise kaynak arayışı amaçlı (dikey) ve ihracatı artırıcı olduğunu ifade etmektedir.

Ampirik sonuçlar, DYY girişlerinin fiziksel sermaye, beşeri sermaye ve teknoloji açısından yoğun sektörlerle yapılan ihracat için faydalı olduğunu göstermektedir. Ülkeler arası ve sektörel analizlere dayalı çalışmalar, yabancı iştirakler tarafından yapılan üretim ile ihracat arasında büyük ölçüde tamamlayıcı bir ilişki olduğunu gösterirken, ülke düzeyindeki çalışmalar ikame etkisini ortaya koymuştur. Ayrıca, DYY'ın ihracat üzerindeki etkisi, yatırım girişlerinin niteliğine ve amacına ve ilgili ev sahibi ülkelerin özelliklerine bağlı görünmektedir (Sahoo ve Dash, 2022).

Ampirik bulgulara göre, araştırmaların önemli bir bölümünde DYY'ların ihracat üzerindeki etkisi olumlu olarak tespit edilmiştir. Ancak bazı çalışmalarda bu etki olumsuz, bazılarında ise anlamlı bulunmamıştır. Araştırma sonuçları, seçilen ihracat değişkenine (mallar, imalat sektörü, mal ve hizmetler), DYY'nin akım veya stok olarak değerlendirilmesine, kontrol değişkenlerine, ele alınan dönemlere ve ülkelere (ya da sektörler) göre farklılık göstermektedir.

8. Sonuç

1980'li yıllardan itibaren küreselleşmenin hızlanmasıyla birlikte DYY akışları ve uluslararası ticarete gözlemlenen eş zamanlı artışlar, bu iki olgu arasındaki ilişkinin önemini artırmıştır. Ayrıca, birçok ülke DYY'ların potansiyel faydalarının bilincine vararak yatırım çekme konusunda daha fazla rekabet etmeye başlamış, özellikle GOÜ'ler, ihracatı artırmada bir araç olarak gördükleri DYY'lar için önemli teşvikler sunmuşlardır. Teorik çerçeve, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dış ticaret üzerindeki hem dolaysız hem de dolaylı etkilerinin olabileceğini ve bu etkilerin olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabileceğini belirtmektedir. Literatürdeki araştırmalarda, incelenen dönem, ülke veya bölge ile gelişim düzeyine göre değişik sonuçlar

elde edilmiştir. Kullanılan yöntemler, genellikle zaman serisi analizleri ve panel veri analizleri şeklindedir. Bu çalışmada, tarama ve bibliyometrik analiz teknikleri uygulanmıştır. Araştırmalar, öncelikle örnekleme ve yayın yılına göre sınıflandırılmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ise ülke ve Türkiye bazında yapılan çalışmaların sonuçları ele alınmış, ardından bölgesel düzeyde gerçekleştirilen araştırmalar, ülkelerin gelişim seviyelerine göre yapılan çalışmalar ve belirli sektörlerle odaklanan araştırmaların sonuçları incelenmiştir.

Literatürde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dış ticaret üzerindeki etkilerine ilişkin ya da karşılıklı nedensellik ilişkisine göre toplam 107 çalışma yapılmıştır. En fazla ülke bazında çalışma yapılmış olup, toplam içindeki payı yaklaşık yüzde 39'dur. Belirli sektörlerle odaklanarak yapılan çalışma sayısı ise 8 olup toplam içindeki payı yüzde 7'dir. Yapılan çalışmaların özellikle 2010-2020 yılları arasında yoğunlaştığı görülmektedir. 2010-2020 döneminde konuya ilişkin 56 çalışma yapılmıştır. En fazla çalışılan ülkeler Türkiye (22), Çin (8) ve Hindistan (5)'dir.

Ampirik bulgulara göre, DYY'nın ihracat üzerindeki etkilerine ilişkin yapılan çalışmalarda çok farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Birçok araştırmada DYY'ların ihracat üzerindeki etkisinin olumlu olduğu tespit edilmiştir. Bu özellikle GOÜ'ler için yapılan çalışmalarda görülmektedir. Bu sonuç, DYY'nın ihracata olan etkisinde ekonomik kalkınma düzeyinin önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Bazı durumlarda negatif etkilerin ortaya çıkmasının nedenleri arasında yatay DYY veya o dönemdeki siyasi istikrarsızlık yer alabilir. DYY'nın ev sahibi ülkenin ihracatı üzerindeki etkisi zaman içinde değişiklik gösterebilir. Ayrıca, GOÜ'lerin sanayileşme stratejilerindeki ve DYY'ya yönelik tutumlarındaki değişiklik de bu durumu etkileyebilir. Bunun yanı sıra, nitelikli iş gücüne sahip olmayan, kısıtlayıcı ticaret politikaları uygulayan ve altyapısı gelişmemiş ülkelere yapılan yabancı yatırımlar ihracat artışına yol açmayabilir (Kastratovic, 2020).

Gelişmiş ülkelere yapılan DYY girişleri çoğunlukla yatay (iç pazar odaklı) yatırım biçimindedir. Bu tür yatırımların ihracat üzerinde önemli bir etkisinin bulunmamaktadır. Öte yandan, GOÜ'lere yönelen DYY girişleri genellikle dikey (kaynak arayışı odaklı) ve ihracata yönelik yatırım biçimindedir (Şen, 2018).

DYY girişlerinin fiziksel sermaye, beşeri sermaye ve teknoloji açısından yoğun sektörlerde yapılan ihracat için faydalı olduğu görülmektedir. Ülkeler arası ve sektörel analizlere dayanan çalışmalar, yabancı iştirakler tarafından gerçekleştirilen üretim ile ihracat arasında büyük ölçüde tamamlayıcı bir ilişki olduğunu ortaya koyarken, ülke düzeyindeki araştırmalar ikame etkisini vurgulamaktadır. Ayrıca, DYY'nın ihracat üzerindeki etkisi, yatırım girişlerinin

niteliği ve amacı ile ilgili ev sahibi ülkelerin özelliklerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Sahoo ve Dash, 2022).

DYY'ın ihracat veya dış ticaret üzerindeki ilişkiyi araştıran çalışmalar içerisinde en az çalışma sektörel bazda yapılan çalışmalardır. Gelecekteki araştırmalar, belirli sektörlerle odaklanarak yapıldığı takdirde politika yapıcılara somut olarak yol gösterici olabileceği düşünölmektedir.

Kaynakça

- Acaravcı, A., & Akyol, M. (2017). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(1), 17-33.
- Ahmed, A., et al. (2011). The role of exports, FDI and imports in development: Evidence from Sub-Saharan African countries. *Journal of Applied Economics*, 43, 3719–3731.
- Akman, A. S. (2019). Doğrudan yabancı yatırımların Türkiye’nin ihracat performansı üzerindeki etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Aleemi, A. R. (2015). Foreign direct investment and export performance of Pakistan: The cointegration and causality approach. *IBT Journal of Business Studies*, 11(1), 1-11.
- Altıntaş, H. (2009). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye girişi ve dış ticaret arasındaki ilişkinin ekonometrik analizi: 1996-2007. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(2), 1-30.
- Arslan, Ü., et al. (2018). Casual relationship between foreign direct investment and export: The case of developing economies of Asia. *Asian Economic and Financial Review*, 8(4), 537-551.
- Aztimur, H., & Kaya, L. (2022). Doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasındaki ilişki: Türkiye için ampirik bir çalışma. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(9), 1265–1278. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.1075>
- Baigonushева, M. (2022). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde dış ticaretin belirleyicileri: Çekim modeli uygulaması. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Barış, S., & Uyan, Ö. N. (2023). Ekonomik büyüme konulu lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 11(2), 88–107.
- Bari, B., & Adalı, Z. (2021). How foreign direct investments drive trade flows in emerging economies. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(3), 1333-1349.
- Barua, R. (2013). A study on the impact of FDI inflows on exports and growth of an economy: Evidence from the context of Indian economy. *International Refereed Research Journal*, 4(3), 124-131.
- Bayar, M. (2013). Doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği. Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Bhatt, P. R. (2013a). Causal relationship between exports, FDI and income: The case of Vietnam. *Applied Econometrics and International Development*, 13(1), 161-176.
- Bhatt, P. R. (2013b). China’s exports and foreign direct investment. *Applied Econometrics and International Development*, 13(2), 187-200.

- Blonigen, B. A. (2001). In search of substitution between foreign production and exports. *Journal of International Economics*, 53, 81–104.
- Bouras, H., & Raggad, B. (2015). Foreign direct investment and exports: Complementarity or substitutability an empirical investigation. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(4), 933–941.
- Bozdağhoğlu, E. Y. (2010). Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye’nin ihracat performansına etkilerinin analizi. Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi.
- Calal, M. H., et al. (2023). The role of the foreign direct investment inflows on export in Azerbaijan: An ARDL approach. *Economic Journal of Emerging Markets*, 15(2), 160-172.
- Canpolat, M. (2019). Doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret ilişkisi: BRICS-T ülkeleri örneği. Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi.
- Chakraborty, D., Mukherjee, J., & Lee, J. (2016). Do FDI inflows influence merchandise exports? Causality analysis on India over 1991-2016. Munich Personal RePEc Archive. https://mpira.ub.uni-muenchen.de/74851/1/MPRA_paper_74851.pdf
- Chou, T. C. (1988). American and Japanese direct foreign investment in Taiwan: A comparative study. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 29(2), 165-179.
- Clipa, F., Clipa, P., Clipa, R. I., & Tiganas, C. (2013). The impact of foreign direct investment over Romania’s exports. *The USV Annals of Economics and Public Administration*, 13(1), 33-41.
- Çelik, H., Yılmaz, H., & Erdemli, M. (2020). Doğrudan yabancı yatırımların dış ticaret üzerindeki etkisi: G8 ülkeleri için ampirik bir uygulama. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 369-376. <https://doi.org/10.29106/fesa.713077>
- Çetin, M., & Şeker, F. (2013). Doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat ilişkisi: Gelişmekte olan ülkeler üzerine bir nedensellik analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 121-142.
- Delice, G., & Birol, Y. E. (2011). Dolaysız yabancı sermaye yatırımları ve dış ticaret bilançosu: Türkiye üzerine bir uygulama. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 1-28.
- Doğanay, M. A., & Değer, M. K. (2017). Yükselen piyasa ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat ilişkisi: Panel veri eşbütünleşme analizleri (1996-2014). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 127-145.
- Ekholm, K., et al. (2007). Export-platform foreign direct investment. *Journal of European Economic Association*, 5(4), 776–795.
- Enimola, S. S. (2011). Foreign direct investment and export growth in Nigeria. *Journal of Economics and International Finance*, 3(11), 586-594.

- Ersoy, A. Y., Abdulkadirova, F., & Durmuşkaya, S. (2017). The econometric analysis of the relationship between foreign direct investments and export of Russian Federation. *Yorum-Yönetim-Yöntem Uluslararası Yönetim-Ekonomi ve Felsefe Dergisi*, 5(1), 85-98.
- Ersoy, A. Y., & Yılmaz, M. İ. (2014). Bir doğrudan yabancı yatırım türü olarak birleşme ve satın almaların ihracata etkisi: Türkiye örneği. *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(2), 1-20.
- Ethier, W. J., & Markusen, J. R. (1996). Multinational firms, technology diffusion and trade. *Journal of International Economics*, 41(1-2), 1-28. [https://doi.org/10.1016/0022-1996\(95\)01411-X](https://doi.org/10.1016/0022-1996(95)01411-X)
- Faeth, I. (2006). Consequences of FDI in Australia: Causal links between FDI, domestic investment, economic growth and trade. *The University of Melbourne Department of Economics Research Paper Number 977*, 1-27. <https://minerva-access.unimelb.edu.au/handle/11343/34490>
- Gamariel, G., & Have, S. (2019). Foreign direct investment and export competitiveness in Africa: Investigating the channels. *Journal of African Trade*, 6(1-2), 30-46.
- Goh, S. K., et al. (2017). Re-examining foreign direct investment, exports, and economic growth in Asian economies using a bootstrap ARDL test for cointegration. *Journal of Asian Economics*, 51, 12-22.
- Gorokhov, M. (2011). The effects of inward FDI on Chinese exports. Master Thesis, Lund University School of Economic and Management, Sweden.
- Göçer, İ., et al. (2012). Doğrudan yabancı yatırımların Türkiye'nin ihracat performansına etkileri: Ekonometrik bir analiz. *Business and Economics Research Journal*, 3(2), 21-40.
- Gökçe, T. O. (2018). BRIC ülkelerinde ve Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların makroekonomik etkileri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi.
- Gökmen, Y., & Türen, U. (2013). The determinants of high technology exports volume: A panel data analysis of EU-15 countries. *International Journal of Management Economy Social Science*, 2(3), 217-232.
- Gu, W., Awokuse, T. O., & Yuan, Y. (2008). The contribution of foreign direct investment to China's export performance: Evidence from disaggregated sectors. *American Agricultural Economics Association*.
- Güzel, A., & Tünsoy, O. (2023). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve dış ticaret ilişkisi: Brics ülkeleri ile Türkiye üzerine bir nedensellik araştırması. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 58(2), 1359-1377. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.23.06.2118>
- Halbayev, B. (2019). Doğrudan yabancı yatırımların ihracata etkisi: Orta Asya örneği. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Helpman, E., & Krugman, P. (1987). Market structure and foreign trade: Increasing returns, imperfect competition, and the international economy (Vol. 1). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Helpman, E. (1984). A simple theory of international trade with multinational corporations. *Journal of Political Economy*, 92(3), 451–471.
- Hsiao, F. S. T., & Hsiao, M.-C. W. (2004). FDI, exports and GDP in East and Southeast Asia – Panel data versus time series causality analysis. *Journal of Asian Economics*, 17, 1082 – 1106.
- Ibrahimova, U. (2010). The effect of inward foreign direct investments on export performance of developing countries: Evidence from nine members of CIS. Master Thesis, Central European University Department of Economics.
- İnançlı, S., & Arkan, M. E. (2025). Türk Devletleri Teşkilatı'na üye ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile tüketimin ekolojik ayak izinin ekonomik büyüme üzerine etkileri. *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, 9(1), 1-21.
- Jana, S. S., Sahu, T. N., & Pandey, K. D. (2020). How far is FDI relevant to India's foreign trade growth? An empirical investigation. *Journal of Economic Structures*, 9, 30.
- Jones, R. W., & Dei, F. (1983). International trade and foreign investment: A simple model. *Economic Inquiry*, 21(4), 449. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.1983.tb00647.x>
- Karagöz, M., & Karagöz, K. (2006). Türk ekonomisinde ihracat ve doğrudan yabancı yatırım ilişkisi: Bir zaman serisi analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 117-126.
- Karimov, M., & Belkania, D. (2018). A case study of foreign direct investment and economic growth relationship in Turkey. *European Journal of Marketing and Economics*, 1(3), 97-101.
- Karimov, M. (2020). An empirical analysis of the relationship among foreign direct investment, gross domestic product, CO2 emissions, and renewable energy contribution in the context of the environmental Kuznets curve and pollution haven hypothesis regarding Turkey. *European Journal of Formal Sciences and Engineering*, 3(2), 23–42.
- Karimov, M. (2020). The impact of foreign direct investment on trade (export and import) in Turkey. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 6(1), 1-17.
- Kastratović, R. (2020). The impact of foreign direct investment on host country exports: A meta-analysis. *The World Economy*, 43(12), 3142–3183.
- Kersan-Škabić, I., & Zubin, C. (2009). The influence of foreign direct investment on the growth of GDP, on employment and on export in Croatia. *Ekonomski Pregled*, 60(3-4), 119–151.

- Khalil, S., Hussain, I., & Memon, M. H. (2013). Foreign direct investment and exports: A growth nexus revisited. *International Journal of Asian Social Science*, 3(10), 2170-2182.
- Koç, Ö. (2015). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat ve ithalat arasındaki nedensellik. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Kojima, K. (1973). A macroeconomic approach to foreign direct investment. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 14(1), 1–21.
- Kojima, K. (1975). International trade and foreign direct investment: Substitutes or complements. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 16(1), 1–12.
- Kojima, K. (1982). Macroeconomic versus international business approach to foreign direct investment. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 23(1), 1–19.
- Kojima, K. (1995). Dynamics of Japanese direct investment in East Asia. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 36(2), 93-124.
- Kotil, E. (2020). The relationship between foreign direct investment and foreign trade in Turkey. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(4), 417-426.
- Krugman, P. (1980). Scale economies, product differentiation, and the pattern of trade. *The American Economic Review*, 70(5), 950–959.
- Kueh, J. S. H., et al. (2007). FDI-trade nexus: Empirical analysis on ASEAN-5. Universiti Malaysia Sarawak MPRA Paper, 5220, 1-11.
- Kutan, A. M., & Vuksic, G. (2007). Foreign direct investment and export performance: Empirical evidence. *Comparative Economic Studies*, 49(3), 430-445.
- Lee, S. W. (2007). Foreign direct investment and export performance. Master Thesis, University of Wollongong, Australia.
- Leichenko, R. M., & Erickson, B. A. (1997). Foreign direct investment and state export performance. *Journal of Regional Science*, 37(2), 307-329.
- Li, X., Chang, H. L., Su, C. W., & Dai, Y. (2017). Does foreign direct investment promote exports in China? *China Finance Review International*, 7(2), 185-202.
- Lin, J. D. (1995). International business activities and industrial structural adjustments: A case study of Taiwan’s experience. Paper presented at the Six International Conference on Multinational Enterprises, Taipei, November 20-22.
- Lipsey, R. E., & Weiss, M. Y. (1981). Foreign production and exports in manufacturing industries. *Review of Economic Statistics*, 63(4), 488–494.
- Loo, F. V. (1977). The effect of foreign direct investment in Canada. *The Review of Economics and Statistics*, 59(4), 474-481.
- Lopez, P. P. (2005). Foreign direct investment, exports and imports in Mexico. 1-24. <https://www.kent.ac.uk/economics/documents/research/papers/2004/0404.pdf>

- Magalhães, M., & Africano, A. P. (2017). Panel analysis of the FDI impact on international trade revisited. *Notas Económicas*, 45-49.
- Mahmoodi, M., & Mahmoodi, E. (2016). Foreign direct investment, exports and economic growth: Evidence from two panels of developing countries. *Econ. Res.-Ekonomika istraživanja*, 29(1), 938–949.
- Marchant, M. A., et al. (2002). International trade and foreign direct investment: Substitutes or complements? *Journal of Agricultural Applied Economics*, 2234(2), 389-302.
- Markusen, J. R. (1984). Multinationals, multi-plant economies, and the gains from trade. *Journal of International Economics*, 16(3), 205–226. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(84\)80001-X](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(84)80001-X)
- Matlasedi, N., & Ncanywa, T. (2017). The export effects of inward foreign direct investment in the South African economy. In R. Holman (Ed.), *The 2nd Annual International Conference on Public Administration and Development Alternatives*, Botswana, 53-61.
- Mijiyawa, A. G. (2017). Does foreign direct investment promote exports? Evidence from African countries. *World Economy*, 40(9), 1934-1957.
- Mitic, B., & Ivic, M. (2016). The impact of foreign direct investment on export performance: Case of European transition economies. *Independent Journal of Management & Production*, 7(3), 771-785.
- Mogilevskii, R. (2012). Trends and patterns in foreign trade of Central Asian countries. University of Central Asia Institute of Public Policy and Administration, Working Paper, 1.
- Moosa, I. A. (2002). *Foreign direct investment: Theory, evidence and practice*. New York, NY: Palgrave MacMillan.
- Moran, T. H. (2011). *Foreign direct investment and development: Launching a second generation of policy research: Avoiding the mistakes of the first, reevaluating policies for developed and developing countries*. Peterson Institute for International Economics, Washington.
- Mukhtarov, S., et al. (2019). The impact of foreign direct investment on exports in Jordan: An empirical analysis. *Journal of International Studies*, 12(3), 38–47.
- Mundell, R. A. (1957). International trade and factor mobility. *The American Economic Review*, 47(3), 321–335.
- Njong, A. M., & Raymond, T. (2011). Investigating the effects of foreign direct investment on export growth in Cameroon. *International Journal of Current Research*, 3(5), 184-191.
- O’Sullivan, P. J. (1993). An assessment of Ireland’s export-led growth strategy via foreign direct investment. *Archiv*, 129, 139–158.

- Öğüt, A., et al. (2014). Foreign direct investment and export in Turkey: A co-integration analysis. In R. Holman (Ed.), *12th International Academic Conference*, 875-884.
- Özbostancı, F. (2016). BRIC ülkeleri ve Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımların, ülkelerin ihracatı üzerine etkileri: Panel veri analizi. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Özmerdivanlı, A., & Akgün, E. (2024). Doğrudan yabancı yatırımlar, yüksek teknolojili ürün ihracatı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: G20 ülkelerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 15(41), 41-57.
- Öztürk, F., & Kanat, D. (2022). Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ile dış ticaret ilişkisi. *Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(2), 59-68. <https://doi.org/10.47542/sauied.1189282>
- Pacheo-Lopez, P. (2005). Foreign direct investment, exports and imports in Mexico. *The World Economy*, 28(8), 1157-1172.
- Parida, P. C., & Shao, P. (2007). Export-led growth in South Asia: A panel cointegration analysis. *International Economics Journal*, 21(2), 155-175.
- Pramadhani, M., et al. (2007). FDI, trade, and growth: A causal link? *Research Paper 0710*. Aston Business School, Birmingham.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25, 348-349.
- Rahmaddi, R., & Ichiashi, M. (2013). The role of foreign direct investment in Indonesia's manufacturing exports. *Applied Artificial Intelligence*, 49(3), 329-354.
- Sahoo, P., & Dash, R. K. (2022). Does FDI have differential impacts on exports? Evidence from developing countries. *International Economics*, 172, 227-237.
- Samantha, N. P. G., & Liu, H. (2018). The effect of foreign direct investment on industrial sector growth: Evidence from Sri Lanka. *Journal of Asian Development*, 4(2), 88-106.
- Schmitz, A., & Helmberger, P. (1970). Factor mobility and international trade: The case of complementarity. *The American Economic Review*, 60(4), 761-767.
- Selimi, N., et al. (2016). The impact of foreign direct investment on the export performance: Empirical evidence for Western Balkan countries. *ILIRIA International Review*, 6(1), 58-66.
- Seo, J. S. (1997). Dynamics of comparative advantage and foreign direct investment in Korea and Taiwan: An analysis of the relationship between FDI and trade. PhD Thesis, University of New South Wales, Australia.
- Sezer, S. (2018). Dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlar arası ilişki: BRICS ülkeleri ve Türkiye ülkeleri üzerine bir analiz. *Journal of Turkish Studies*, 13(18), 1171-1189.

- Shamim, M. A., et al. (2016). FDI-export nexus in Pakistan: A time series analysis. *Global Management Journal for Academic & Corporate Studies*, 6(1), 115-122.
- Sharma, K. (2000). Export growth in India: Has FDI played a role? *Yale University Center Discussion Paper*, 816, 1-22. http://www.econ.yale.edu/growth_pdf/cdp816.pdf
- Shawa, M. J., & Shen, Y. (2013). Causality relationship between foreign direct investment, GDP growth and export for Tanzania. *International Journal of Economics and Finance*, 5(9), 13-19.
- Sultan, Z. A. (2013). A causal relationship between FDI inflows and export: The case of India. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(2).
- Sultanuzzaman, M. R., et al. (2018). The role of FDI inflows and export on economic growth in Sri Lanka: An ARDL approach. *Cogent Economics & Finance*, 6(1), 1518116. <https://doi.org/10.1080/23322039.2018.1518116>
- Şeker, K., & Akpolat, A. G. (2022). Doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat ve ithalat ilişkisi: Türkiye için NARDL yaklaşımı ile örnek bir uygulama. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3), 268-299. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.1097423>
- Şen, A., & Karagöz, M. (2005). Türkiye'deki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme ve ihracata etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 1063-1076.
- Şen, S. (2018). Meta analiz. 125s. /2018/06/meta-analiz.pdf
- Tapşın, G. (2016). The relationship between foreign direct investment, export and economic growth in Turkey. *Journal of Business Management and Economics*, 4(5), 1-6.
- Gebremariam, T. K., & Ying, S. (2022). The foreign direct investment-export performance nexus: An ARDL based empirical evidence from Ethiopia. *General & Applied Economics*, 10, 2009089, 1-15.
- Tekin, R. B. (2012). Economic growth, exports and foreign direct investment in least developed countries: A panel Granger causality analysis. *Economic Modelling*, 29(3), 868-878.
- Temiz, D., & Gökmen, A. (2011). Foreign direct investment (FDI) and export relation in Turkey: 1991–2010. *Journal of Transnational Management*, 16, 157–180.
- Temiz, D., & Gökmen, A. (2009). Foreign direct investment and export in Turkey: The period of 1991-2008. In *Anadolu International Conference in Economics*, 2009, June.
- Terzi, H., & Pata, U. K. (2016). Doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret arasındaki ilişkinin analizi: Türkiye deneyimi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 48, 167-184.

- Tuncay, Ö., & Kaparova, E. (2020). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri örneği. *Turkish Studies-Economy*, 15(2), 959-974.
- Türkcan, B., & Saygılı, F. (2011). Foreign direct investment inflows and net exports relationship in Turkey: An analysis for the post 1980 period. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 3(2), 83-91.
- Uddin, M. G. S., & Habib, M. W. (2009). Causal relationship between foreign direct investment and export for Bangladesh: A time series analysis. *Asian Economic Review*, 51(2), 203-214.
- Uğur, B., & Taş, S. (2022). Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ihracat üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Alanya Akademik Bakış*, 6(1), 1869-1889.
- Uğur, B. (2021). Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ihracat üzerindeki etkileri: G-20 ülkeleri. Ankara: Iksad Publications.
- Ukşul, E. (2016). Türkiye’de eğitimde ölçme ve değerlendirme alanında yapılmış bilimsel yayınların sosyal ağ analizi ile değerlendirilmesi: Bir bibliyometrik çalışma [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Wong, K. N., & Tang, T. C. (2007). Foreign direct investment and electronics exports: Exploratory empirical evidence from Malaysia’s top five electronics exports. *Economic Bulletin*, 6(14), 1-8.
- Xiong, T., & Sun, H. (2019). Structure and dynamics of global capital and international trade: Analysis of the relationship between exports and foreign direct investment (FDI) from 2001 to 2006. *International Journal of Finance and Economics*, 26(1), 542-559.
- Xuan, N. T., & Xing, Y. (2006). Foreign direct investment and exports: The experiences of Vietnam. *Economic Development & Policy Series*, EDP06-11, 1-18. <https://pdfs.semanticscholar.org/1e6e/e168939a2c451ed123fabd-816b41207f45ef.pdf>
- Yılmaz, M. (2010). Doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir deneme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 241-260.
- Yokota, K., & Tomohara, A. (2009). A decomposition of factors influencing horizontal and vertical FDI: A separate analysis. *Eastern Economic Journal*, 35(4), 462-478. <https://doi.org/10.1057/ej.2008.45>
- Yurt, Ö. F. (2019). Avrupa Birliği ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların ihracat performansına etkisi (1990-2018). Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Zhang, K. H. (2005). How does FDI affect a host country’s export performance? The case of China. Paper presented at the International conference of WTO, China and the Asian Economies.

- Zhang, K. H., & Song, S. (2000). Promoting exports: The role of inward FDI in China. *China Economic Review*, 11(4), 385-396.
- Zhang, K. H. (2006). FDI and host countries' exports: The case of China. *International Economics*, 59(1), 113-127.
- Zhu, L., & Jeon, B. N. (2007). International R&D spillovers: Trade, FDI, and information technology as spillover channels. *Review of International Economics*, 15, 955-976.

